

УДК 378.147
DOI 10.32999/ksu2413-1865/2019-86-31

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ ДО УПРАВЛІНСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ОПЕРАТИВНО-РЯТУВАЛЬНОЇ СЛУЖБИ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ

Демченко А.В., к. пед. н., доцент,
доцент кафедри психології

*Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля
Національного університету цивільного захисту України*

Панімаш Ю.В., старший викладач
кафедри управління у сфері цивільного захисту

*Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля
Національного університету цивільного захисту України*

У статті досліджено методологічні підходи до формування готовності до управлінської діяльності майбутніх фахівців оперативно-рятувальної служби цивільного захисту. Результати аналізу сучасних методологічних підходів свідчать про їх значні наукові можливості у вивченні та вдосконаленні професійної підготовки й готовності до управлінської діяльності майбутніх фахівців Державної служби України з надзвичайних ситуацій. Як основні методологічні підходи до дослідження визначені системний, компетентнісний, аксіологічний, особистісно орієнтований, акмеологічний.

Ключові слова: *готовність, професійна підготовка, системний підхід, компетентнісний підхід, аксіологічний підхід, особистісно орієнтований підхід, акмеологічний підхід.*

В статье исследованы методологические подходы к формированию готовности к управленческой деятельности будущих специалистов оперативно-спасательной службы гражданской защиты. Результаты анализа современных методологических подходов свидетельствуют об их значительных научных возможностях в изучении и совершенствовании профессиональной подготовки и готовности к управленческой деятельности будущих специалистов Государственной службы Украины по чрезвычайным ситуациям. Как основные методологические подходы к исследованию определены системный, компетентностный, аксиологический, личностно ориентированный, акмеологический.

Ключевые слова: *готовность, профессиональная подготовка, системный подход, компетентностный подход, аксиологический подход, личностно ориентированный подход, акмеологический подход.*

Demchenko A.V., Panimash Yu.V. METHODOLOGICAL APPROACHES TO THE DEVELOPMENT OF PREPAREDNESS TO THE MANAGERIAL ACTIVITY IN THE FUTURE EMERGENCY RESCUE SERVICE SPECIALISTS OF CIVIL DEFENSE

Methodological approaches to the development of the preparedness to the managerial activity in the future emergency rescue service specialists of civil defense are researched in the article. The results of the analysis of the up-to-date methodological approaches prove their significant scientific importance in studying and improvement of professional training and preparedness to the managerial activity of the future specialists of the State Service of Emergency Situations of Ukraine. Main methodological approaches of research are considered as follows: systematic, competence based, person-centered, axiological, acmeological. Integrated merging of these methodological approaches can give an opportunity to develop straight methodology of the development of managerial activity preparedness in the future emergency rescue service specialists of civil defense. In the systematic approach context, it was determined that the process of the development of the managerial activity preparedness of the future emergency rescue service specialists of civil defense should be studied as a system of interwoven components: a result-oriented purpose; tasks intended to reach the designated purpose; training process content; training process participants – professors and cadets; pedagogical conditions, stages of a conducted research; forms, methods and means of interactive learning organization. It is highlighted that, in the context of axiological approach, educational process and professional training of the future emergency rescue service specialists of civil defense are considered to be a social interaction of professors and cadets during which there goes an exchange of ideals, values, life philosophy that result, eventually, in the creation of new values.

Key words: *preparedness, professional training, systematic approach, competence based approach, axiological approach, person-centered approach, acmeological approach.*

Постановка проблеми. Удосконалення професійної підготовки фахівців пожежно-рятувальної служби є важливим чинником підвищення ефективності вирішення завдань Державної служби України з надзвичайних ситуацій (далі – ДСНС України). З огляду на це потребує вдосконалення як сам процес навчання у вищих навчальних закладах ДСНС України, так і формування готовності курсантів до різних видів професійної діяльності, насамперед управлінської.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У дослідженні проаналізовано доробки таких сучасних науковців, як М. Бутко, В. Ковальчук, Т. Кочубей, К. Іващенко, Є. Носаченко, В. Коротков, М. Матюшкін, О. Лебедев, В. Луговий, О. Овчарук, О. Ходань, О. Шароватова, В. Ягупов та В. Свистун.

Постановка мети. Мета статті полягає у виборі методологічних підходів, що вписуються в теоретичні положення про зміст дефініції «готовність до управлінської діяльності майбутніх фахівців оперативно-рятувальної служби цивільного захисту».

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасній психолого-педагогічній літературі налічується чимало методологічних підходів до вивчення різноманітних педагогічних явищ: компетентнісний, культурологічний, акмеологічний, аксіологічний, системний, синергетичний, особистісно орієнтований, діяльнісний, студентоцентричний, практико-орієнтований, середовищний, інтегративний тощо. Вибір методологічних підходів до дослідження залежить від наукової позиції автора та зумовлює встановлення певного виду залежностей, зв'язків і відносин у досліджуваному об'єкті. Методологію дослідження можна охарактеризувати як сукупність загальних установок та вихідних принципів, що регулюють наукову діяльність і наукове пізнання.

Вибір методологічних підходів, які вписуються в теоретичні положення про зміст дефініції «готовність до управлінської діяльності майбутніх фахівців оперативно-рятувальної служби цивільного захисту», починаємо з розгляду цього поняття як цілісного системного утворення.

Отже, першим методологічним підходом до дослідження є системний підхід, який на сучасному етапі розвитку науки є провідним у дослідженнях різних галузей знань. З метою з'ясування сутності системного підходу в освіті нами використані наукові доробки таких сучасних науковців, як М. Бутко, В. Ковальчук, Т. Кочубей, К. Іващенко, Є. Носаченко, В. Коротков, М. Матюшкін та інші.

Так, Є. Носаченко, В. Коротков та М. Матюшкін зазначають, що системність зумов-

люється використанням міжпредметного підходу в освіті для забезпечення всебічності й глибини отримуваних знань, формування адекватного дійсності світогляду. Освіта є яскравим прикладом системи, що еволюціонує. Людина відповідно до своїх вікових особливостей бере участь у формуванні усвідомлення дійсності в процесі виховання, готуючись до активної участі в житті розвиненого людського суспільства [1].

Згідно із загальною теорією систем виділяються три основні аспекти системного підходу: функціональний, елементний та організаційний. Функціональний аспект окреслює коло функцій, які повинні виконуватися в системі та її підсистемах, а також формулювати логіку дій системи. Елементний аспект передбачає дослідження компонентного складу системи та зв'язків його елементів. Організаційний аспект встановлює структуру системи, визначає й реалізує завдання відповідно до функціонального призначення.

Узагальнюючи наявні визначення поняття «система», В. Ковальчук на основі діалектичного розуміння зв'язків і відношень між елементами доводить необхідність дотримання чітко встановлених рис, що характеризують ці відношення та зв'язки, а саме:

– об'єктивність (система повинна досліджуватися не як творіння розуму, а як реально існуючий об'єкт дійсності);

– суттєвість (системне представлення об'єкта є для нього суттєвим за умови існування зв'язків, відношень між його елементами);

– різноманітність зв'язків і відношень (необхідність існування різноманітних, варіативних зв'язків та відношень, що забезпечуватимуть системний характер об'єкта);

– взаємність зв'язків і відношень, яка забезпечить існування системи як єдиного цілого [2, с. 290].

Отже, системний підхід до розроблення цієї проблеми передбачає такі дії:

1) визначення структури досліджуваного феномена;

2) вивчення у взаємозв'язку управлінських якостей особистості;

3) моделювання системи методів, прийомів і засобів, що орієнтовані на формування готовності до управлінської діяльності майбутніх фахівців оперативно-рятувальної служби цивільного захисту;

4) розроблення дослідно-експериментальної програми формування досліджуваної дефініції в процесі інтерактивного навчання та впровадження її результатів у практику професійної підготовки закладів вищої освіти цивільного захисту.

В. Ягупов, В. Свистун, М. Кришталь і В. Король доводять, що більшість трактувань поняття «управління» базуються на системному підході. Учені переконані: «У загальному смислі управління є функцією систем різної природи, яка забезпечує збереження їх структури, успішне підтримання режиму функціонування й реалізації програм і цілей діяльності та досягнення позитивних результатів. Управління пов'язане із самоактуалізацією, саморозвитком і самовдосконаленням керівника в управлінській діяльності та виробленям найбільш індивідуального її стилю. Вищою, кінцевою метою управління є забезпечення оптимізації системи, досягнення найкращого результату її функціонування за найменших зусиль і витрат. Управління – це процес, який відображає послідовну зміну станів системи, міри часу, розвитку й просторової зміни системи» [3, с. 297].

Отже, можна зробити висновок, що в контексті системного підходу процес формування готовності до управлінської діяльності майбутніх фахівців оперативно-рятувальної служби цивільного захисту доцільно розглядати як систему пов'язаних між собою компонентів, а саме таких: мети, орієнтованої на результат; завдань, що дають змогу досягати визначеної мети; змісту процесу навчання; суб'єктів цього процесу (викладачів і курсантів); педагогічних умов, етапів проведення дослідження; форм, методів та засобів організації інтерактивного навчання.

Другим методологічним підходом нашого дослідження, з огляду на тісний зв'язок готовності до управлінської діяльності та управлінської компетентності, є **компетентнісний підхід**. Його сутність О. Ходань вбачає в зміщенні акцентів із процесу нагромадження нормативно визначених знань, умінь і навичок у площину формування й розвитку в майбутніх фахівців здатності практично діяти та творчо застосовувати набуті знання й досвід у різних ситуаціях, що потребує від викладача зміщення акцентів у навчально-виховній діяльності з інформаційної до організаційно-управлінської площини. Тобто якщо в першому випадку він відіграє роль ретранслятора знань, то в другому – організатора освітньої діяльності. Також змінюється модель поведінки студента – дослідницько-активна самостійна діяльність приходить на зміну пасивному засвоєнню знань [4, с. 234].

Основним поняттям компетентнісного підходу є професійна компетентність фахівця. В. Ягупов і В. Свистун тлумачать професійну компетентність фахівця як складне інтегральне, інтелектуальне, професійне

й особистісне утворення, що формується в процесі його професійної підготовки в закладах вищої освіти, проявляється, розвивається та вдосконалюється в професійній діяльності, а ефективність її здійснення суттєво залежить від видів його теоретичної, практичної й психологічної підготовленості до неї, особистісних, професійних та індивідуально-психічних якостей, сприйняття мети, цінностей, змісту й особливостей цієї діяльності. Учені вважають, що таке розуміння змісту поняття «професійна компетентність» дає можливість обґрунтувати провідний методологічний підхід до визначення компетентності будь-якого фахівця, яка враховує різні аспекти його діяльності – інтелектуальний (когнітивний), професійний (фаховий) та особистісний (суб'єктний), які доповнюють один одного, сприяють їх комплексному й системному прояву, за необхідності можуть компенсувати недостатній розвиток певних показників компетентності такого фахівця [5, с. 6–7].

Нові стандарти вищої освіти розробляються в сучасній Україні на компетентнісній основі, зумовлюють зміни в навчальних планах і програмах вищої школи. Отже, компетентнісний підхід у сфері цивільного захисту можна розглядати як засіб модернізації змісту вищої професійної освіти, як механізм його погодження з вимогами сучасності.

Ми цілком підтримуємо позицію О. Шароватової щодо того, що сучасна система вищої освіти в різних галузях, зокрема й під час підготовки нового покоління фахівців у сфері цивільної безпеки, дедалі більше орієнтується на «вільний розвиток», високу культуру, творчу ініціативу, самостійність, мобільність майбутніх спеціалістів, що у свою чергу вимагає якісно нового підходу до формування майбутнього фахівця. Розв'язання завдань щодо подальшої інтеграції України в європейський науково-освітній простір, перехід до динамічної ступеневої системи навчання таких фахівців можливі шляхом подальшого вдосконалення вітчизняної системи вищої освіти та реалізації в ній компетентнісного підходу. Однак, як зауважує автор, компетентнісний підхід усе-таки має бути лише одним із провідних чинників, що сприяють модернізації змісту освіти, суттєво доповнюючи низку освітніх інновацій та не применшуючи значення класичних підходів [6, с. 302].

З огляду на твердження О. Шароватової щодо необхідності виокремлення інших методологічних підходів до дослідження, окрім компетентнісного, виділяємо також **аксіологічний підхід**. Визначимо сутність понять «аксіологія» та «ціннісні орієнтації».

Аксіологія (від грец. *axia* – «цінність») у «Сучасному психолого-педагогічному словнику» за редакцією О. Шапран визначається як наука про цінності, учення про природу духовних, моральних, естетичних та інших цінностей, їх зв'язок між собою, із соціальними, культурними чинниками та особистістю людини [7, с. 18]. Відомий український психолог І. Бех характеризує ціннісні орієнтації як вибіркочу, відносно стійку систему спрямованості інтересів і потреб особистості, зорієнтовану на певний аспект соціальних цінностей. Учений акцентує увагу на тому, що ціннісні орієнтації формуються в процесі соціального розвитку індивіда. Виховання людини можна розглядати як керування становленням або зміною її ціннісних орієнтацій [8, с. 237].

Отже, отримання освіти та професійна підготовка майбутніх фахівців оперативно-рятувальної служби цивільного захисту в контексті цього підходу постають як соціальна взаємодія викладачів і курсантів, у процесі якої відбувається обмін ідеалами, цінностями, життєвими позиціями, у результаті чого створюються нові цінності.

Іншим методологічним підходом у нашому дослідженні визначено **особистісно орієнтований**, який насамперед передбачає формування соціально та професійно важливих якостей фахівця, створення максимально сприятливих умов для прояву природних здібностей особистості, організацію навчального процесу з урахуванням індивідуальних здібностей курсантів (їхніх інтересів, здатностей, уподобань, запитів). Методологічною основою цього підходу є положення про онтологічний розвиток, згідно з яким людина поступово рухається до розкриття власних якостей, закладених у ній природою.

Л. Качалова, Д. Качалов та А. Качалов виділяють такі ознаки особистісно орієнтованого підходу:

- організація суб'єкт-суб'єктної взаємодії;
- створення умов для самоактуалізації особистості, її активізація;
- забезпечення зовнішніх і внутрішніх мотивів учнів;
- отримання задоволення від вирішення навчальних завдань і завдань у співпраці з іншими суб'єктами освіти;
- забезпечення умов для самооцінювання, саморегуляції та самоактуалізації;
- перенесення акценту у функціях педагога на позицію фасилітатора [9, с. 34].

Наведені ознаки особистісно орієнтованого підходу зумовлюють організацію освітнього процесу в напрямі самоактуалізації особистості, співпраці з іншими суб'єкта-

ми освіти, досягнення комфортності кожної особистості в навчанні.

Останнім методологічним підходом нашого дослідження обрано **акмеологічний**, який формується на засадах науки акмеології (від давньогрец. «акме» – «вершина, розквіт, зрілість, вищий ступінь чого-небудь» і «логос» – «учення»), що вивчає факти й закономірності, механізми та способи розвитку людини на етапі її зрілості, професійну самосвідомість, самовдосконалення й саморегуляцію особистості.

Певну специфіку акмеологічного підходу визначають А. Деркач та В. Зазикін. На їх переконання, акмеологічний підхід орієнтований не лише на врахування зовнішніх показників праці (таких як успішність, результативність), внутрішній стан (мотивацію, задоволеність працею), а й на існування особливої мотивації, що спонукає до високопродуктивної праці, до поступового висхідного саморозвитку тощо. Водночас акмеологічний підхід передбачає вивчення також «психологічної ціни» високих досягнень, тобто забезпечення балансу між окремими сторонами розвитку [10, с. 94].

Використання акмеологічного підходу в сучасній вищій професійній освіті зумовлене необхідністю відкриття в майбутніх фахівців оперативно-рятувальної служби цивільного захисту нових можливостей і здібностей, виявлення та використання ресурсів особистості для досягнення успіху в професійній діяльності, а також розвитку креативності.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, основними методологічними підходами до дослідження є системний, компетентнісний, аксіологічний, особистісно орієнтований та акмеологічний. Комплексне поєднання цих методологічних підходів дає можливість чітко сформулювати методологію формування готовності майбутніх фахівців оперативно-рятувальної служби цивільного захисту до управлінської діяльності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Носенко Є., Коротков В., Матюшкін М. Системний підхід в освіті. *Нова педагогічна думка*. 2014. № 3. С. 45–47. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npd_2014_3_12 (дата звернення: 20.12.2018).
2. Ковальчук В. Системний підхід у дослідженні проблеми підготовки майбутніх учителів до роботи в умовах варіативності освітньо-виховних систем. *Професійна педагогічна освіта: системні дослідження* : монографія / за ред. О. Дубасенюк. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2015. С. 279–296.
3. Ягупов В., Свистун В., Кришталь М., Король В. Управлінська культура і компетентність керівників як системна психолого-педагогічна проблема. *Збірник наукових праць Національної академії Державної*

прикордонної служби України. Серія «Педагогічні та психологічні науки». 2013. № 4. С. 291–301. URL: http://pbuv.gov.ua/UJRN/zpnpav_ppn_2013_4_31 (дата звернення: 20.12.2018).

4. Ходань О. Компетентнісний підхід до підготовки майбутніх фахівців у ВНЗ. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Педагогіка. Соціальна робота»*. 2013. Вип. 29. С. 232–235.

5. Ягупов В., Свистун В. Компетентнісний підхід до підготовки фахівців у системі вищої освіти. *Наукові записки національного університету «Києво-Могилянська академія»*. Серія «Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота». 2007. Т. 71. С. 3–8.

6. Шароватова О. Компетентнісний підхід при підготовці нового покоління фахівців у сфері цивільної

безпеки. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Педагогічні науки»*. 2016. № 3(300). Ч. 2. С. 295–304.

7. Сучасний психолого-педагогічний словник / за заг. ред. О. Шапран. Переяслав-Хмельницький : Домбровська Я.М., 2016. 473 с.

8. Бех І. Виховання особистості : підручник для студ. вищ. навч. закл. Київ : Либідь, 2008. 848 с.

9. Качалова Л., Качалов Д., Качалов А. Личностно-ориентированный подход в образовании: педагогика личности : пособие к спецкурсу. Шадринск : Изд-во «Шадринский дом печати», 2007. 82 с.

10. Деркач А., Зазыкин В. Акмеология : учеб. пособие. Санкт-Петербург : Питер, 2003. 256 с.